

ZAGOTAVLJANJE KAKOVOSTI V ŠOLAH S POMOČJO SAMOEVALVACIJE

Vesna Podgornik
Filozofska fakulteta UL
Oddelek za pedagogiko in andragogiko

Formalno pravno ugotavljanje in zagotavljanje kakovosti na področju šolstva v Sloveniji opredeli Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI 2007, 2008), ki v 48. in 49. členu določa, da je ravnatelj odgovoren za ugotavljanje in zagotavljanje kakovosti s samoevalvacijo in pripravo letnega poročila o samoevalvaciji.

Slovenija se je z osredotočanjem ugotavljanja in zagotavljanja kakovosti na samoevalvacijo odločila za odmik od poudarjanja ugotavljanja in zagotavljanja kakovosti kot procesa nadzora nad delom vzgojno-izobraževalnih institucij in pedagoških delavcev. Namesto tega imamo opravka s prenosom skrbi za kakovost vzgoje in izobraževanja na šole same in na zaposlene strokovne delavce (Gaber in Kos Kecojevič 2011).

V procesih demokratizacije se je spremenilo pojmovanje avtonomije šol. S krepitvijo avtonomije šol, se povečuje tudi njihova odgovornost za lasten razvoj in kakovost. Z večanjem pristojnosti šole in njene odgovornosti za kakovostno delovanje se povečuje tudi njena fleksibilnost, kar omogoča kakovostnejše in predvsem stvarnim razmeram prilagojeno delo.

Temeljni smisel samoevalvacije je, da šola in strokovni delavci, ki so v njej zaposleni, pridejo do ocen o svojem delu sami z uporabo različnih raziskovalnih metod, tehnik zbiranja podatkov in instrumentov, ki so lahko standardizirani ali narejeni za potrebe konkretne evalvacijske raziskave.

Samoevalvacija torej ni »nekakšna subjektivna, poljubna ocena, ki jo posamezna šola ali učitelj poda o svojem delu« (Medveš 2000, str.15), temveč gre za zahtevo po objektivnem spoznavanju.

Samoevalvacija je celovit proces načrtovanega in sistematičnega zbiranja podatkov na različnih področjih delovanja šole ter analiziranja in interpretiranja tako pridobljenih informacij, z namenom omogočiti vpogled v trenutno stanje šole oziroma pridobiti povratne informacije o kakovosti in učinkovitosti njenega delovanja (prim. Rossi in Freeman 1993; Marentič Požarnik 1999; Stufflebeam 1985; Medveš 2000; Stufflebeam in Shinkfield 2007)

Samoevalvacija omogoča šoli prepoznati njene prednosti in pomanjkljivosti ter na osnovi končnih ugotovitev samoevalvacijske raziskave pripraviti učinkovit akcijski načrt nadaljnega dela, ki mora vključevati tako kratkoročne kot dolgoročne cilje za razvoj in krepitev močnih področij šole ter ukrepe za odpravo pomanjkljivosti, vpeljavo izboljšav, sprememb, novosti ipd., kjer je to potrebno.

Tako postane skrb za kakovost šole odgovornost vseh zaposlenih strokovnih delavcev. Strokovni delavci ne morejo biti zgolj implementatorji odločitev, ampak morajo aktivno sodelovati pri njihovem oblikovanju in sprejemanju ter evalviranju njihovega uresničevanja (Niemi in Jakku-Sihvonen 2006).

Gre za premik paradigme od bolj pasivne in bolj podrejene vloge šole k aktivnejši vlogi v procesih ugotavljanja in zagotavljanja kakovosti, pri čemer so strokovni delavci v vzgoji in izobraževanju glavni pobudniki samoevalvacije in z izvajanjem samoevalvacije prevzemajo odgovornost za svoj individualni in kolektivni profesionalni razvoj (prim. MacBeath 2011).

RAZISKOVALNI PROBLEM IN METODOLOGIJA

RAZISKOVALNI PROBLEM

Raziskovalno delo praktikov lahko obravnavamo kot poskus povezave poučevanja in raziskovanja, s čimer to ne bi bili več dve ločeni, ampak povezani in dopolnjujoči se aktivnosti (Cole in Knowles 2004).

Za raziskovalno delo strokovnih delavcev je bistveno, da ga izvajajo sami (lahko ob pomoči zunanjih strokovnjakov s področja raziskovalnega dela) in da pri tem spoštujejo kriterije znanstvenega raziskovanja in načela raziskovalne etike.

V empirični raziskavi smo se osredotočili na izvajanje samoevalvacijskih raziskav v slovenskih osnovnih in srednjih šolah, izhajajoč iz predpostavke, da je treba koncept kakovosti, če želimo, da bodo rezultati samoevalvacije predstavljali osnovo za nadaljnje načrtovanje vzgojno-izobraževalnega dela, razviti na nivoju strokovne avtonomije šole in posameznega strokovnega delavca.

Pogostnost izvajanja samoevalvacijskih raziskav je odvisna od številnih dejavnikov (npr. usposobljenosti strokovnih delavcev za izvajanje samoevalvacije, ustrezne šolske klime za samoevalvacijo itn.), v veliki meri tudi od stališč strokovnih delavcev o pomenu izvajanja samoevalvacijskih raziskav. Zato smo se v empirični raziskavi osredotočili na proučevanje stališč anketirancev o raziskovanju in izvajanju samoevalvacije ter o njihovem lastnem profesionalnem razvoju.

NAMEN RAZISKAVE

Namen raziskave je na osnovi teoretičnih spoznanj in ugotovitev empirične raziskave oblikovati smernice za nadaljnji razvoj prakse izvajanja samoevalvacijskih raziskav v slovenskih osnovnih in srednjih šolah in s tem vplivati na procese ugotavljanja in zagotavljanja kakovosti vzgojno-izobraževalnih institucij.

OSNOVNA RAZISKOVALNA METODA

Osnovni raziskovalni metodi, ki smo ju uporabili v raziskavi, sta deskriptivna in kavzalno-neeksperimentalna metoda pedagoškega raziskovanja (Sagadin 1991, 1993). Raziskava temelji na kvantitativni raziskovalni paradigmi.

VZOREC

Podatke smo zbrali na vzorcu 1530 anketiranih učiteljev, svetovalnih delavcev in ravnateljev, zaposlenih v slovenskih osnovnih in srednjih šolah iz vseh območnih enot Zavoda RS za šolstvo.

Raziskava je potekala v okviru projekta Analiza ključnih dejavnikov zagotavljanja kakovosti znanja v vzgoji in izobraževanju.

V vzorec smo zajeli 150 osnovnih šol in 50 srednjih šol.

Odzivnost je bila v osnovnih šolah 71,3 %, v srednjih šolah pa 66,0 %.

ZBIRANJE PODATKOV IN OPIS INSTRUMENTA

Podatke smo zbirali z vprašalnikom, ki smo ga pripravili za ravnatelje, učitelje in svetovalne delavce, ki so zaposleni v osnovnih in srednjih šolah. Sestavili smo šest vsebinsko sorodnih vprašalnikov, ki so bili prilagojeni posamezni skupini anketirancev.

Empirično raziskavo smo izvedli decembra 2011.

Vzorec je bil izbran sistematično. Uporabili smo način dvostopenjskega vzorčenja. V šolo smo poslali kuverto, v kateri je bil en vprašalnik za ravnatelja, en vprašalnik za svetovalnega delavca in deset vprašalnikov za učitelje osnovnih šol oz. 15 vprašalnikov za učitelje srednjih šol. Ravnatelje smo prosili, da vprašalnike razdelijo učiteljem po abecednem vrstnem redu (ne glede na razred, v katerem poučujejo, predmet, ki ga poučujejo, izobraževalni program, v katerem poučujejo itd.). Če imajo v šoli zaposlenih več svetovalnih delavcev, smo prosili, da vprašalnik izpolni tisti, ki ima daljšo delovno dobo. Ravnatelj je določil osebo, ki je na šoli zbirala vprašalnike in jih po pošti poslala avtorici disertacije.

Iz predstavljenih rezultatov lahko zaključimo, da vse končne oblike vprašalnika dosegajo zadostno zanesljivost (Cronbachov koeficient alfa $\geq 0,60$) in veljavnost (s prvim faktorjem je povsod pojasnjene več od 20 % variance). Objektivnost vprašalnika je bila zagotovljena z enotnimi in jasnimi navodili ter jasnimi opredelitvami kategorij ocenjevalnih lestvic, občutljivost pa z uporabo večstopenjske lestvice.

	% variance, pojasnjene s prvim faktorjem	Cronbachov koeficient α
Ocenjevalna lestvica o tem, na katerih področjih dela učitelji in svetovalni delavci izvajajo samoevalvacijo	44,721	0,872
Ocenjevalna lestvica o razlogih, ki vplivajo na to, da ravnatelji, učitelji in svetovalni delavci samoevalvacije ne izvajajo pogosteje	40,998	0,828
- Ocenjevalna lestvica o načinih, s katerimi bi pomagali ravnateljem, učiteljem in svetovalnim delavcem k učinkovitejšemu izvajanju samoevalvacije	34,900	0,877
- Ocenjevalna lestvica usposobljenosti ravnateljev, učiteljev in svetovalnih delavcev za izvajanje posameznih faz samoevalvacije	67,347	0,930
Ocenjevalna lestvica o tem, kako dobro poznajo ravnatelji, učitelji in svetovalni delavci nacionalne projekte za ugotavljanje in zagotavljanje kakovosti vzgojno – izobraževalnega dela	52,644	0,857
- Likertova lestvica stališč, s katero smo ugotavljali odnos ravnateljev, učiteljev in svetovalnih delavcev do profesionalnega razvoja, raziskovanja in izvajanja samoevalvacije	27,270	0,829
Ocenjevalna lestvica o značilnostih, ki jih ravnatelji, učitelji in svetovalni delavci pripisujejo izvajanju samoevalvacije	44,955	0,760
- Ocenjevalna lestvica o tem, koliko časa namenjajo učitelji osnovnih in srednjih šol razmisleku o posameznih področjih svojega dela	35,994	0,868

Ali se razlikujejo mnenja ravnateljev, učiteljev in svetovalnih delavcev osnovnih in srednjih šol o tem, kako pomembno je izvajanje samoevalvacije za poklic, ki ga opravljajo

Ocenite, kako pomembno se vam zdi izvajanje samoevalvacije za poklic, ki ga opravljate		zelo pomembno	pomembno	srednje pomembno	manj pomembno	nepomembno	SKUPAJ
Učitelj OŠ	število	198	495	161	16	1	871
	odstotek	22,7%	56,8%	18,5%	1,8%	0,1%	100,0%
Svetovalni delavec OŠ	število	18	52	14	2	1	87
	odstotek	20,7%	59,8%	16,1%	2,3%	1,1%	100,0%
Ravnatelj OŠ	število	49	38	10	0	0	97
	odstotek	50,5%	39,2%	10,3%	0,0%	0,0%	100,0%
Učitelj SŠ	število	60	151	91	13	3	318
	odstotek	18,9%	47,5%	28,6%	4,1%	0,9%	100,0%
Svetovalni delavec SŠ	število	6	14	9	1	0	30
	odstotek	20,0%	46,7%	30,0%	3,3%	0,0%	100,0%
Ravnatelj SŠ	število	9	16	3	1	0	29
	odstotek	31,0%	55,2%	10,3%	3,4%	0,0%	100,0%
SKUPAJ	število	340	766	288	33	5	1432
	odstotek	23,7%	53,5%	20,1%	2,3%	0,3%	100,0%

Ali se med ravnatelji, učitelji in svetovalnimi delavci osnovnih in srednjih šol pojavljajo razlike glede tega, kako pogosto sami izvajajo samoelvacijo

Kako pogosto sami izvajate samoevalvacijo?		zelo pogosto	pogosto	včasih	redko	nikoli	SKUPAJ
Učitelj OŠ	število	190	545	159	12	1	907
	odstotek	20,9 %	60,1 %	17,5 %	1,3 %	0,1 %	100,0 %
Svetovalni delavec OŠ	število	11	38	30	10	0	89
	odstotek	12,4 %	42,7 %	33,7 %	11,2 %	0,0 %	100,0 %
Ravnatelj OŠ	število	7	65	29	1	0	102
	odstotek	6,9 %	63,7 %	28,4 %	1,0 %	0,0 %	100,0 %
Učitelj SŠ	število	31	197	103	23	0	354
	odstotek	8,8 %	55,6 %	29,1 %	6,5 %	0,0 %	100,0 %
Svetovalni delavec SŠ	število	2	18	8	2	0	30
	odstotek	6,7 %	60,0 %	26,7 %	6,7 %	0,0 %	100,0 %
Ravnatelj SŠ	število	4	12	14	1	0	31
	odstotek	12,9 %	38,7 %	45,2 %	3,2 %	0,0 %	100,0 %
SKUPAJ	število	245	875	343	49	1	1513
	odstotek	16,2 %	57,8 %	22,7 %	3,2 %	0,1 %	100,0 %

S katerimi težavami se strokovni delavci v vzgoji in izobraževanju srečujejo pri izvajanju samoevalvacije

Težave, s katerimi se srečujejo pri izvajanju samoevalvacije	\bar{x}	SD	R
Pomanjkljiva usposobljenost pedagoških delavcev za izvajanje samoevalvacije	3,22	0,867	5,5
(Pre)zaposlenost pedagoških delavcev z zadolžitvami	4,35	0,733	1
Klima, ki vlada v šolah (vodstvo šole, drugi učitelji ne spodbujajo učiteljev k izvajanju samoevalvacije)	3,06	0,959	9
Nezainteresiranost pedagoških delavcev za izvajanje samoevalvacije	3,20	0,886	7
Samoevalviranje ni ustrezno ovrednoteno (finančno, strokovno...)	3,69	1,077	2
Pomanjkanje že izdelanih instrumentov za analizo stanja	3,62	0,880	3
Premajhno poznavanje instrumentov za analizo stanja med pedagoškimi delavci	3,58	0,866	4
Pedagoški delavci imajo premalo znanja o obdelavi podatkov	3,22	0,938	5,5
Pedagoški delavci imajo premalo znanja o interpretiranju podatkov	3,15	0,945	8
Strah pred zlorabo tako pridobljenih podatkov	2,75	1,050	10

S katerimi dejavniki bi po mnenju učiteljev, svetovalnih delavcev in ravnateljev spodbudili strokovne delavce v osnovnih in srednjih šolah k pogostejšemu in učinkovitejšemu izvajanju samoevalvacije

1. Določitev kriterijev za ugotavljanje kakovosti (na nacionalni ravni)
povpr. ocena = 4,12
2. Pedagoški delavci bi morali v času dodiplomskega študija pridobiti več znanj za samostojno raziskovanje *povpr. ocena = 4,11*
3. Večja finančna podpora šolam pri izvajanju samoevalvacije *povpr. ocena = 4,03*
4. Razbremenitev pedagoških delavcev (pedagoški delavci, ki bi izvajali samoevalvacijo, bi morali biti razbremenjeni drugih obveznosti) *povpr. ocena = 4,00*
5. Finančno in strokovno bolje ovrednotiti samoevalviranje *povpr. ocena = 3,93*
6. Priprava spletne strani, kjer bi bil objavljen instrumentarij za zbiranje podatkov *povpr. ocena = 3,92*

Kako učitelji, svetovalni delavci in ravnatelji osnovnih in srednjih šol ocenjujejo svojo usposobljenost za izvajanje posameznih dejavnosti znotraj evalvacijske raziskave

	\bar{x}	SD	R
postavljanje ciljev samoevalvacije (vsebinsko načrtovanje, kaj evalvirati)	3,36	0,759	4
metodološko načrtovanje samoevalvacije (načrt raziskave, vzorec, postopek zbiranja podatkov ...)	3,10	0,863	7
priprava instrumentov za zbiranje podatkov	2,95	0,890	8
obdelava podatkov	3,29	0,930	5
interpretacija rezultatov	3,38	0,884	3
pisanje poročila	3,43	0,873	1
seznanjanje javnosti (učiteljev, staršev...) z ugotovitvami	3,40	0,870	2
načrtovanje izboljšav za šolsko prakso na osnovi ugotovitev, pridobljenih s pomočjo samoevalvacijske raziskave	3,19	0,853	6

V naši raziskavi smo s pomočjo faktorске analize ugotavljali, kateri dejavniki vplivajo na pogostnost izvajanja samoevalvacije. Dobili smo štiri faktorje, in sicer:

- **mnenje o pozitivnih učinkih samoevalvacije,**
- **ustrezna šolska klima kot pogoj za raziskovanje in samoevalvacijo,**
- **odnos strokovnih delavcev do raziskovanja,**
- **odnos strokovnih delavcev do lastnega profesionalnega razvoja.**

Multipla regresija in model, ki napoveduje pogostnost izvajanja samoevalvacije

Vpliv prediktorjev na pogostnost izvajanja samoevalvacije	Nestandardizirani regresijski koeficient (B)	Standardizirani regresijski koeficient (B)	t	α
Mnenje o pozitivnih učinkih samoevalvacije	0,020	0,123	3,293	0,001
Klima	0,010	0,054	1,986	0,047
Odnos do raziskovanja	-0,002	-0,008	-0,272	0,785
Profesionalni razvoj	0,064	0,160	4,867	0,000

Na pogostnost izvajanja samoevalvacije najmočneje vpliva (1) **odnos pedagoških delavcev do svojega profesionalnega razvoja** in (2) **njihovo mnenje o pozitivnih učinkih samoevalvacije**.

Najšibkejša **povezanost**, a še vedno statistično pomembna, pa je (3) med **pogostnostjo izvajanja samoevalvacije in mnenjem pedagoških delavcev o tem, kakšna je klima v šoli glede raziskovanja in izvajanja samoevalvacije**.

ZAKLJUČKI:

- na šoli naj se za izvedbo samoevalvacije oblikuje t.i. delovna skupina za kakovost, katere temeljna naloga je načrtovanje in izvedba samoevalvacijske raziskave v določenem časovnem obdobju;
- glede na to, da ZOFVI ravnatelju nalaga dolžnost ugotavljati in zagotavljati kakovost (s pomočjo samoevalvacije), bi bilo potrebno poskrbeti tudi za ustrezno finančno in strokovno podporo šolam v ta namen;

- v kontekstu formalnih dolžnosti, ki jih država nalaga šolam, bi veljalo razmisliti, kaj bi bilo v procesih ugotavljanja in zagotavljanja kakovosti smiselno še zakonsko opredeliti, in kaj je tisto, o čemer naj bi šole same presojale in odločale na podlagi svoje strokovne avtonomije;
- strokovni delavci v VIZ morajo biti ustrezno usposobljeni za izvajanje samoevalvacije, kar je potrebno upoštevati pri oblikovanju študijskih programov (na vseh treh stopnjah) kot tudi pri oblikovanju ponudbe programov nadaljnega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju;

- povezovanje šol pri izvajanju samoevalvacije z zunanjimi institucijami (npr. s fakultetami, ki izobražujejo bodoče strokovne delavce v VIZ, Zavodom RS za šolstvo ipd.);
- priprava spletne strani (z instrumenti za samoevalvacijo, obveščanjem o novostih s področja UZK, posvetih, izobraževanjih ipd.);
- ustrezna šolska klima za samoevalvacijo in profesionalni razvoj strokovnih delavcev;